

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΚΑΪΜΑΚΗΣ
ΟΜΟΤΙΜΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ Α.Π.Θ.

ΠΑΛΑΙΟΔΙΑΘΗΚΙΚΟΙ ΘΕΟΛΟΓΙΚΟΙ ΟΡΟΙ ΣΤΗ ΘΕΙΑ
ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ

Με μια απλή ανάγνωση του κειμένου της θείας λειτουργίας διαπιστώνουμε πως ένα μεγάλο ποσοστό του λεξιλογίου που χρησιμοποιείται, λέξεις αλλά και μεγαλύτερες λεκτικές ενότητες, προέρχονται από τον ιουδαϊκό κόσμο. Είναι προφανές ότι η πρώτη εκκλησία γνωρίζει καλά την Π. Διαθήκη, πολύ συχνά, αντλεί από αυτήν στοιχεία στα οποία βέβαια προσδίδει καινούργιο νόημα σύμφωνα με τη διδασκαλία και τη νέα προοπτική που έφερε στον κόσμο ο ερχομός του Ιησού Χριστού.

Είναι ευνόητο ότι, μέσα στο σύντομο χρόνο που έχω στη διάθεσή μου, δεν είναι δυνατό να επεξεργαστώ όλους τους όρους τους σχετικούς με τη θεολογία της Π. Διαθήκης. Θα προσπαθήσω λοιπόν συστηματοποιώντας το υλικό να δώσω μια εικόνα, όσο γίνεται, περισσότερων θεμάτων.

1. Τόπος κατοικίας της θεότητας. Επίγεια και ουράνια βασιλεία του Θεού.

Στη θεία λειτουργία διαβάζουμε «ευλογημένη η βασιλεία – ότι στον το κράτος και σου εστιν η βασιλεία και η δύναμις, ευλογημένος ει ο επί θρόνου δόξης της βασιλείας σου, βασιλεύς της δόξης, βασιλεύς του Ισραήλ, ελθέτω η βασιλεία σου».

Ας κοιτάξουμε τώρα με ποιό τρόπο παρουσιάζονται τα θέματα αυτά στην Π. Διαθήκη.

Σύμφωνα με τη σιναϊτική παράδοση ο Θεός κατοικεί στο Σινά. Με την είσοδο στη Χαναάν, ο Θεός ακολουθεί το λαό του στη νέα του πατρίδα. Σε αντίθεση προς τις δύο προηγούμενες παραστάσεις αναπτύχθηκε μία ακόμη, αυτή που αναφέρεται στον ουρανό ως

κατοικία του Γιαχβέ. Εκεί βασιλεύει ως ο Κύριος του παντός από τον ουράνιο θρόνο του.

Η σκηνή της κλήσης του προφήτη Ησαΐα τονίζει πολύ καθαρά την παράσταση αυτή, με τη μετατροπή του επίγειου ναού σε ουράνια αίθουσα του θρόνου, όπου βρίσκεται ο Γιαχβέ καθισμένος ανάμεσα στην ουράνια αυλή του. Στο ναό καταργούνται τα σύνορα ανάμεσα στη γη και στον ουρανό. Εκεί είναι το σημείο όπου συναντιέται ο ουράνιος κόσμος με τον επίγειο.

Αλλά και κάτι ακόμη γίνεται φανερό από την ίδια περιγραφή. Η σχέση ανάμεσα στο θρόνο του Γιαχβέ και το ναό. Για τον προφήτη ο Θεός δεν είναι δυνατό να περιοριστεί μόνο στα όρια του ναού. Μόνο το «υποπόδιο των ποδών του Κυρίου», βρίσκεται μέσα στο ναό, ενώ ο θρόνος του βρίσκεται τοποθετημένος σε μια άλλη διάσταση, αυτή που ενώνει σε ένα σύνολο τον ουρανό και τη γη. Ο ναός αποτελεί τον επίγειο τόπο του θρόνου του Γιαχβέ. Δεν περιορίζεται όμως τοπικά, σε καμία περίπτωση, ο θεός του Ισραήλ. Κάθεται στο θρόνο του στον ουρανό, και ταυτόχρονα, και στη γη. Έτσι, όποιος εισέρχεται στο ναό βρίσκεται μπροστά στον ουράνιο βασιλιά.

Παράλληλα με την ανάπτυξη της θεώρησης που αναφέρεται στον ουρανό ως κατοικία του βασιλιά Γιαχβέ, αναπτύχθηκε και μια ακόμη, η ιεροσολυμιτική παράδοση, που θέλει το ναό επίγεια κατοικία του Γιαχβέ. Με την τοποθέτηση της Κιβωτού στο ναό, ο Θεός έρχεται και αυτός και εγκαθίσταται εκεί, παίρνοντας τη μορφή νεφέλης.

Υπάρχει ακόμη μια παράδοση που σχετίζεται με το ναό της Ιερουσαλήμ, τον οποίο θεωρεί ως το ανάκτορο του βασιλιά Γιαχβέ. Είναι η σιωνική παράδοση. Βασικό πρόβλημα για τους πιστούς Ιουδαίους μετά την καταστροφή του 587 ήταν η εξαφάνιση του ναού, επειδή σ' αυτόν έβλεπαν την επίγεια κατοικία του Γιαχβέ. Με τη σιωνική παράδοση η έμφαση δίνεται όχι πλέον στο ναό που καστράφηκε, αλλά στο λόφο Σιών, που έμεινε ακριβώς όπως ήταν. Μ' αυτή την παράσταση ο τόπος όπου βρίσκεται ο ναός ταυτίζεται με τον τόπο όπου βρίσκεται ο επίγειος θρόνος του Γιαχβέ.

Αυτή ακριβώς η παράσταση του Γιαχβέ, είτε αυτός τοποθετείται στον ουρανό, είτε στη γη, εκφράζει μια θρησκευτική πραγματικότητα που

βγαίνει από τη σχέση του Γιαχβέ με τους πιστούς. Ο Θεός του Ισραήλ είναι αυτός που άλλοτε βρίσκεται μακριά και άλλοτε παρακολουθεί από απόσταση τους πιστούς του. Ο ναός της Ιερουσαλήμ εκφράζει την κυριότητα, τη δύναμη και το απρόσιτο του Γιαχβέ, αλλά ταυτόχρονα είναι ο τόπος της παρουσίας του.

2. Έννοιες που συνδέονται με θεοφάνειες.

α) Η δόξα του Θεού.

Στη θεία λειτουργία διαβάζουμε :

Δόξα ακατάληπτος, στον το κράτος και η δόξα, δόξαν αναπέμπομεν, σοι πρέπει πάσα δόξα, στήναι κατενώπιον της δόξης, μεγαλοπρεπής η δόξα σου, ανυμνώ την δόξαν.

Η έννοια της δόξας στην Π. Διαθήκη σχετίζεται με την έκφραση της αξίας, του πλούτου, της επιτυχίας, της αφθονίας, της δύναμης ενός ανθρώπου. Δοξάζω κάποιον σημαίνει ότι αναγνωρίζω τη δύναμή του. Η λέξη δόξα μπορεί ακόμη να χρησιμοποιηθεί και ως προσωπική αντωνυμία. Στην περίπτωση αυτή δηλώνει και το ίδιο το άτομο.

Εκτός από τον άνθρωπο, ο Γιαχβέ έχει και αυτός τη δόξα του, μια δόξα, που δε συγκρίνεται βέβαια με αυτήν του ανθρώπου. Η δόξα του Θεού εκφράζεται μέσα από τα στοιχεία της φύσης, όπως θύελλα ή φωτιά. Δηλώνει την παρουσία του Θεού ανάμεσα στους ανθρώπους και έχει τη μορφή μιας λάμψης που περικλείεται από ένα νέφος. Βρίσκεται συνήθως μπροστά από την κιβωτό, ή καταλαμβάνει το ναό κατά την τελετή των εγκαινίων. Είναι προφανές πως έχουμε να κάνουμε με μια μορφή θεοφάνειας.

Ο συγγραφέας του ιερατικού κώδικα, θέλοντας να αποφύγει τις ανθρωπομορφικές παραστάσεις της εμφάνισης ή της κατοικίας του Θεού, χρησιμοποιεί ένα νέο όρο, για να εκφράσει τη θεϊκή παρουσία. Ο όρος αυτός είναι η «δόξα του Γιαχβέ». Ο συγγραφέας του Ρ πιστεύει πως ο Γιαχβέ κατοικεί στον ουρανό και από καιρού σε καιρό αποκαλύπτεται με τις εμφανίσεις του στο λαό του. Αυτό βέβαια γίνεται σ' ένα ορισμένο πάντοτε τόπο, που ο Γιαχβέ διάλεξε για το σκοπό αυτό. Και για την εποχή βέβαια της ερήμου ο τόπος αυτός ήταν η Σκηνή του Μαρτυρίου, ενώ στη συνέχεια τόπος εμφάνισης της

δόξας του Γιαχβέ γίνεται ο ναός. Έτσι, ο ναός γίνεται το επίγειο σημείο συνάντησης της δόξας του Γιαχβέ με το λαό του. Χαρακτηριστικά στοιχεία της εμφάνισης της δόξας του Γιαχβέ στο ναό είναι η κάθοδός της από τον ουρανό και η λάμψη που ακολουθεί, η οποία όμως καλύπτεται πάντοτε από ένα νέφος για να προστατεύει τους ανθρώπους.

Κάτι παρόμοιο πρεσβεύει και ο Ιεζεκιήλ. Αυτός, σε τέσσερα οράματα που είχε, μας περιγράφει την εμπειρία του που σχετίζεται με τη δόξα του Γιαχβέ, όπως ο ίδιος την έζησε στη Βαβυλώνα και ‘εν πνεύματι’, στο ναό της Ιερουσαλήμ.

Το πρώτο όραμα το είχε ο προφήτης στις όχθες του ποταμού Χοβάρ. Εκεί, με τη μορφή σφοδρής ανεμοθύελλας που συνοδεύονταν από μεγάλο νέφος και από μια εκτυφλωτική λάμψη, είδε ο προφήτης τη δόξα του Κυρίου, μια ακτινοβολία που έβγαινε μέσα από το νέφος και που έμοιαζε με τη λάμψη που βγαίνει από πυρακτωμένο μέταλλο (Ιεζ, 1.4). Μέσα από τη νεφέλη ξεχωρίζει η μορφή τεσσάρων ζώων, καθένα από τα οποία είχε τέσσερις μορφές, μια ανθρώπου, μια λέοντος, μια βοδιού και μια αετού (1,10). Στη μέση αυτών των ζώων υπήρχε μια λάμψη σαν κάρβουνα που καίγονται (1,13). Τα ζώα αυτά έσερναν τροχούς που βρίσκονταν πίσω από τα πόδια τους (1,15). Πάνω από τα κεφάλια τους υπήρχε ένα ομοίωμα του ουράνιου θόλου (1,22), όπου βρίσκονταν ένας θρόνος. Σ’ αυτόν καθόταν μια μορφή, σαν άνθρωπος (1,26). Από τη μέση και πάνω αυτή η μορφή έλαμπε σαν στιλπνό μέταλλο, ενώ από τη μέση και κάτω ήταν πυρακτωμένη (1,27). Πρόκειται προφανώς για τη δόξα του Γιαχβέ. Ο προφήτης δε βλέπει μόνο τη μορφή του, αλλά ακούει και τη φωνή του. Σε άλλο σημείο ο προφήτης μεταφέρεται ‘εν πνεύματι’ στη βόρεια πύλη που οδηγούσε στην εσωτερική αυλή του ναού της Ιερουσαλήμ (8,3). Εκεί βλέπει τη δόξα του Θεού να εγκαταλείπει το ναό. Η δόξα επιστρέφει και πάλι, μετά την ανοικοδόμηση του νέου ναού, κατά την εσχατολογική εποχή.

β) Το όνομα του Θεού.

Στη θεία λειτουργία βρίσκουμε τις φράσεις :

Συμφωνούσι επί τω ονόματί σου, το μεγαλοπρεπές ονομά σου, αγιασθήτω το όνομά σου, το όνομα του Κυρίου ευλογημένο.

Όπως συμβαίνει και στους πρωτόγονους λαούς, έτσι και σ' όλη τη Μέση Ανατολή, η ουσία ενός πράγματος καθορίζονταν από το όνομά του. Να ονομάσεις αυτήν την ουσία σήμαινε ότι τη γνωρίζεις και συνεπώς μπορείς να έχεις εξουσία επάνω της. Αν στον παράδεισο ο Θεός επιτρέπει στον πρώτο άνθρωπο να ονοματίσει τα ζώα (Γε. 2,19), είναι επειδή τα θέτει κάτω από την εξουσία του (Γεν. 1,28). Προκειμένου για κάποιο πρόσωπο, εάν γνώριζες το όνομά του, μπορούσες να το βλάψεις ή να του κάνεις καλό. Ο Θεός αναγνωρίζει τον Μωϋσή από το όνομά του (Εξ. 33, 12-17). Γι' αυτόν ακριβώς το λόγο έχει πολύ μεγάλη σημασία για τον πιστό να γνωρίζει το αληθινό όνομα του Θεού του (Εξ. 3, 13-15. Γέν. 32,30). Επειδή το όνομα καθορίζει την ουσία, κατά συνέπεια, αποκαλύπτει το χαρακτήρα και το πεπωμένο αυτού που το φέρει.

Η παράσταση του ναού ως τόπου κατοικίας του Γιαχβέ, μαζί με άλλες τυχόν παρερμηνείες, έφερε και τον κίνδυνο του περιορισμού της δύναμης του Θεού σ' ένα ορισμένο τόπο. Η ιουδαϊκή θεολογική σκέψη συνειδητοποίησε ότι δεν ήταν δυνατό να συμβαδίζουν, χωρίς να έχουν προβλήματα, η υπερβατικότητα του Θεού και η ιστορική και ανθρώπινη σύνδεσή του με τον Ισραήλ.

Για να ξεφύγει από τον κίνδυνο αυτόν, ο δευτερονομιστής, όταν αναφέρεται στο ναό, αποφεύγει κάθε τι που θυμίζει την παράσταση του ναού ως κατοικίας του Γιαχβέ. Επιλέγει να χαρακτηρίζει το ναό ως τον τόπο για τον οποίο ο ίδιος ο Γιαχβέ είπε, «το όνομά μου θα είναι εκεί» (Γ' Βασ. 8,29), ή ως τον οίκο τον οποίο ο Σολομώντας έκτισε για το όνομα του Γιαχβέ. Με τον τρόπο αυτό η ιουδαϊκή θεολογική σκέψη αποφεύγει ανθρωπομορφικές εκφράσεις που θα μπορούσαν να μειώσουν την παντοδυναμία του Γιαχβέ. Ο ναός γίνεται ο τόπος όπου το όνομά του είναι παρόν. Αυτό σημαίνει ότι ο ναός είναι τόπος όπου κανείς μπορεί να επικαλεστεί το Γιαχβέ και να εισακουστεί. Ο ναός γίνεται, λοιπόν, τόπος προσευχής. Ο Θεός κατοικεί στον ουρανό όπου έχει και το θρόνο του. Από εκεί ακούει τους πιστούς του (Γ' Βασ. 8,30-40) όταν απευθύνονται προς αυτόν. Γι' αυτό η παλιά παράσταση του ναού ως τόπου κατοικίας, ή ως του τόπου όπου βρισκόταν ο θρόνος του Γιαχβέ, παύει να περικλείει τον

κίνδυνο του περιορισμού της ενέργειας του Γιαχβέ σε ένα μόνο τόπο. Με την παρουσία μόνο του ονόματος του Θεού στο ναό και την κατοικία του στον ουρανό, δίνεται πια η δυνατότητα στους πιστούς να απευθυνθούν στο Θεό τους, χωρίς να πρέπει οπωσδήποτε να βρεθούν στο ναό του στην Ιερουσαλήμ. Η πόλη αυτή γίνεται πλέον για τους Ιουδαίους τόπος προσανατολισμού για την προσευχή τους.

γ) Το πρόσωπο του Θεού

Στη θεία λειτουργία συναντούμε τις φράσεις :

μην αποστρέψεις το πρόσωπό σου απ' εμού, επισκοπεί το φως του προσώπου σου.

Ο Εβραίος πιστεύει πως αν ένας άνθρωπος αντικρύσει τον Θεό, τότε χάνει τη ζωή του . Η δοξασία αυτή έχει τις ρίζες της στην προϊστορία του Ισραήλ. Ο Ιακώβ εκπλήσσεται που είναι ακόμη ζωντανός μετά από τον αγώνα του με τον Θεό (Γέν. 32,31). Ο Μωϋσής καλύπτει το πρόσωπό του όταν ο Θεός περνά από μπροστά του (Εξ. 3,6). Το ίδιο κάνει και ο Ηλίας (Γ' Βασ. 19,13), αλλά και τα σεραφίμ (Ησ. 6,2). Συχνά αντί για το όνομα του Θεού, βρίσκουμε τη φράση 'το πρόσωπο του Γιαχβέ'. Στην περίπτωση αυτή ο όρος 'πρόσωπο' δηλώνει την παρουσία του ίδιου του Γιαχβέ. Όταν λοιπόν αναφέρεται ότι, ο πιστός βρίσκεται 'προ προσώπου Κυρίου' σημαίνει ότι ο πιστός απολαμβάνει την παρουσία του Θεού του.

δ) Φως

Στη θεία λειτουργία βρίσκονται, επίσης και οι φράσεις : φως εκ φωτός, επισκοπεί το φως του προσώπου σου, είδομεν το φως το αληθινόν.

Η λέξη 'φως' στην Π. Διαθήκη, έχει την έννοια της καθαρότητας, της λαμπρότητας, της ομορφιάς. Αν τη χρησιμοποιήσουμε αναφερόμενοι στον Θεό φανερώνει την κατάσταση της υπερβατικότητας που αποκαλύπτει η δημιουργία. Ο δημιουργός Θεός είναι καλυμμένος με υπερκόσμια λάμψη και κατοικεί σε απρόσιτο φως (Α' Τιμ. 6,16).

3. Η Δημιουργία του κόσμου και του ανθρώπου.

Ο εκ του μη όντος εις το είναι παραγωγών τα σύμπαντα, ο κτίσας τον άνθρωπον κατ' εικόνα και ομοίωσιν, εκ του μη όντος εις το είναι ημάς παρήγαγε, εξ ουκ όντων τα πάντα παραγωγών.

Οι συγγραφείς της Π. Διαθήκης όταν αναφέρονται στο θέμα της δημιουργίας του κόσμου δεν έχουν στόχο τους να δώσουν μια αναλυτική περιγραφή του τρόπου με τον οποίο δημιουργήθηκε ο κόσμος. Αυτό ίσως θα ικανοποιούσε τη δική μας περιέργεια, το ενδιαφέρον όμως εκείνων των ανθρώπων αναπτύσσεται σε άλλη διάσταση. Αυτό που κυρίως τους ενδιαφέρει είναι η ιδιαίτερη σχέση του Γιαχβέ με το λαό του. Για τους συγγραφείς αυτών των κειμένων η δημιουργία έγινε για να σωθεί ο λαός του Θεού. Οι διηγήσεις, λοιπόν, στην Π. Διαθήκη που αναφέρονται στο θέμα της δημιουργίας του κόσμου είναι τέσσερις : 1) Η διήγηση του J ο οποίος θεωρεί την πρωταρχική κατάσταση του κόσμου ως μια μεγάλη έρημο που ο Θεός μετατρέπει σε άσση με το δώρο του νερού. 2) Στον P ο Θεός έρχεται και βρίσκει μια χαοτική κατάσταση. Η γη ήταν ανακατεμένη. Ξεχωρίζει τα ύδατα από τη στεριά και δημιουργείται ο κόσμος. Είναι προφανές ότι οι δυο αυτές θεωρήσεις κάνουν λόγο για δημιουργία από προϋπάρχουσα ύλη.

Και οι δυο διηγήσεις καταλήγουν στη δημιουργία του ανθρώπου, άνδρα και γυναίκας. Ο άνθρωπος είναι ο μόνος που δε δημιουργήθηκε από το λόγο του Θεού, αλλά ο Θεός τον δημιούργησε με μια ιδιαίτερη απόφαση που βγαίνει από τα βάθη της καρδιάς του. Τον δημιούργησε μάλιστα «κατ' εικόνα και ομοίωσιν» του. Τί σημαίνει ακριβώς αυτή η ομοιότητα Θεού και ανθρώπου δεν είναι εύκολο να πει κανείς επειδή η ίδια η Π. Διαθήκη δε δίνει περισσότερες εξηγήσεις πάνω στο θέμα αυτό. Οι λέξεις πάντως 'εικόνα' και 'ομοίωση' αναφέρονται στον άνθρωπο εν γένει, χωρίς να διακρίνουν μόνο την πνευματική του υπόσταση.

3) Η τρίτη θέση για τη δημιουργία αφορά το θέμα της μάχης των δυνάμεων του χάους με τη θεότητα. Για τη θεώρηση αυτή, αν και χρησιμοποιείται κατά κόρον στην τελετή του αγιασμού, δε γίνεται καμία αναφορά στη θεία λειτουργία.

4) Η τελευταία αυτή θεώρηση βρίσκεται στο Β'Μακκ. κεφ.7. Σ' αυτήν την ενότητα υπενθυμίζεται ότι ο Θεός δημιούργησε τον κόσμο

‘εκ μη όντος’. Είναι προφανές ότι η μητέρα η οποία, προτρέποντας το γιο της στο μαρτύριο, αναφέρεται στη δημιουργία ‘εκ μη όντος’, δεν το κάνει για να τον διδάξει, λίγο πριν από το θάνατό του, πώς δημιουργήθηκε ο κόσμος. Αλλά με την έκφρασή της αυτή δηλώνει αυτό που ήταν κοινώς αποδεκτό στην εποχή της ως απάντηση στο θέμα της δημιουργίας.

4. Αγγελολογία

Ο Ισραήλ πιστεύει πως ο Γιαχβέ έχει το θρόνο του στον ουρανό. Εκεί περιτριγυρίζεται από μια πληθώρα πνευματικών όντων. Τα όντα αυτά δηλώνονται με τους όρους ‘άγγελοι’, ‘οι υιοί του Θεού’, ‘η στρατιά των ουρανών’.

Σε κανένα σημείο της Π. Διαθήκης δε γίνεται άμεση και λεπτομερής αναφορά στη δημιουργία των αγγέλων. Στο βιβλίο του Ιώβ φαίνεται πως οι άγγελοι προϋπάρχουν της δημιουργίας των άστρων, ενώ στα Ιωβηλαία γίνεται λόγος για τη δημιουργία των αγγέλων μαζί με τους ουρανούς, τη γη και τα ύδατα, κατά την πρώτη ημέρα της δημιουργίας.

Η φύση των αγγέλων δηλώνεται από την ονομασία τους ως ‘ υιών του Θεού ’, δηλαδή όντων που μετέχουν στην κατηγορία του θείου. Δεν υπάρχει σ’ αυτά κανένα χοϊκό στοιχείο, αν και παρουσιάζονται πάντα με ανθρώπινη μορφή όταν έρχονται σε επαφή με τους ανθρώπους.

Η πρώτη εικόνα που έχουμε για τους αγγέλους προέρχεται από τη διήγηση για τη δημιουργία του κόσμου. Εκεί γίνεται λόγος για τα χερουβίμ, και πιο συγκεκριμένα για ένα χερούβ του οποίου έργο είναι η φύλαξη του παραδείσου. Τα χερουβίμ συνδέονται στενά με την παρουσία του Γιαχβέ, μια παρουσία που επιβάλλεται από την απόσταση που τη χωρίζει από την ανθρώπινη σφαίρα. Στη διήγηση που αναφέρεται στην κιβωτό, ή και στον Ψαλμό 18, ο Θεός φέρεται επάνω σε ένα χερούβ. Θα ήταν σφάλμα να αντιτάξουμε τα χερουβίμ στα σεραφίμ ως αγγελιοφόρους της χάρης. Και τα δύο έχουν ως αποστολή να εξασφαλίσουν τη θεία αγιότητα και να καταστήσουν δυνατή τη μετάδοσή της, χωρίς κίνδυνο, στον άνθρωπο.

Στην κλίση του προφήτη Ησαΐα (Ησ. κεφ. 6) γίνεται λόγος για τα σεραφίμ. Αυτά έχουν έξι φτερούγες, με τις δύο καλύπτουν το πρόσωπό τους, με τις άλλες δύο τα πόδια και τις δύο τελευταίες τις χρησιμοποιούν για να πετούν. Σύμφωνα με τη διήγηση βρίσκονταν γύρω από το θρόνο όπου καθόταν ο Γιαχβέ και έψαλαν το γνωστό τρισάγιο ύμνο. Από το θρόνο του στον ουρανό αποστέλει ο Γιαχβέ τους αγγέλους του στους ανθρώπους για να φέρουν, ως συνήθως, κάποιο μήνυμα το οποίο έχει τη μορφή μιας εντολής ή μιας υπόσχεσης, και είναι πάντοτε ένα είδος αποκάλυψης, θεοφάνειας από την πλευρά του Γιαχβέ. Οι άγγελοι είναι εκτελεστές των εντολών του Θεού, και όχι συνεργάτες του.

Εκτός από τους αγγέλους, σε ορισμένα βιβλία, γίνεται αναφορά και σε αρχαγγέλους. Όπως δηλώνει και ο όρος, οι άγγελοι αυτοί βρίσκονται επικεφαλής ομάδας αγγέλων. Στην Π. Διαθήκη αναφέρονται τα ονόματα τεσσάρων αρχαγγέλων, Μιχαήλ, Γαβριήλ, Ραφαήλ και Ουριήλ. Από το βιβλίο του Ενώχ πληροφορούμαστε τα ονόματα τριών ακόμη αρχαγγέλων, Ραγουήλ, Σαριήλ και Ρεμihήλ.

Στα αποκαλυπτικά κείμενα δεν υπάρχει ομοιόμορφη εικόνα για τη φύση των αγγελικών όντων. Δίνεται η εντύπωση ότι οι άγγελοι έχουν σώμα και πνεύμα μαζί. Το σώμα τους ήταν από φλόγα και φωτιά και είχε λαμπρότητα όπως αυτή των άστρων. Σε ένα άλλο σημείο, μάλιστα, παρουσιάζονται ως αστρικές δυνάμεις. Η διαφοροποίηση μεταξύ αγγέλων και ανθρώπων είναι απόλυτη. Οι άγγελοι εμφανίζονται να είναι απομακρυσμένοι από τους ανθρώπους. Είναι αθάνατα πνευματικά όντα γι' αυτό δε χρειάζεται να αναπαραχθούν. Η αθανασία τους μπορεί να ακυρωθεί μόνο με θεϊκή παρέμβαση (βλ. την περίπτωση των εκπεσόντων αγγέλων). Αλλού πάλι, η διάκριση μεταξύ ανθρώπου και αγγέλου είναι τόσο μικρή, ώστε υπήρχε η δοξασία ότι ο άνθρωπος μπορεί να μεταμορφωθεί σε ουράνιο ον. Στον Ενώχ, το κύριο πρόσωπο του βιβλίου μεταμορφώνεται σε 'υιό του ανθρώπου', ένα είδος ουράνιου πλάσματος. Στην όραση του Ησαΐα περιγράφεται πως, καθώς ανέρχεται στους επτά ουραμούς, η δόξα του αυξάνεται, μέχρι που, στον έβδομο ουρανό γίνεται σαν άγγελος. Αλλού πάλι ο Θεός διατάζει τον Μιχαήλ να γδύσει τον Ενώχ από τα γήινα ενδύματα και να του φορέσει ενδύματα δόξας. Λίγο μετά ο Ενώχ διαπιστώνει ότι έχει γίνει ένας από τους πανένδοξους,

δηλαδή όχι απλώς άγγελος, αλλά ένας άγγελος σε περίοπτη θέση. Οι άγγελοι είναι αγγελιοφόροι του θεού, προστάτες των εθνών, μεσάζοντες μεταξύ Θεού και ανθρώπου, οδηγοί στα ουράνια ταξίδια, προστατεύουν ανθρώπους, εισακούουν τις προσευχές τους και φροντίζουν για την άφεση αμαρτιών.

Υπάρχουν ακόμη πολλές θεολογικές έννοιες που εμφανίζονται παράλληλα στην Π. Διαθήκη και στη θεία λειτουργία. Ενδεικτικά και μόνον, αναφέρω τις παρακάτω : αμαρτία, ανάσταση των νεκρών, διάφορες λατρευτικές εκφράσεις όπως ευλάβεια, φόβος Θεού, προσκύνηση, δοξολογία, ευλογία, θυσία, αγιασμός, έλεος, θυσιαστήριο, κληρονομία, αλληλουσία, δίκαιος, κ.λπ.

Η επεξεργασία πολλών από τις έννοιες αυτές θα ήταν εφικτή μόνο στα πλαίσια μιας εκτεταμένης μελέτης που θα απαιτούσε περισσότερο χρόνο από αυτόν που διατίθεται για μια σύντομη ανακοίνωση συνεδρίου.

Οι κοινοί τόποι μεταξύ της θείας λειτουργίας και της Π. Διαθήκης, η οποία περιέχει τις ρίζες της χριστιανικής μας παράδοσης, συνιστούν ένα αρκετά ενδιαφέρον θέμα με το οποίο θα μπορούσαν στη συνέχεια να ασχοληθούν επερχόμενοι ερευνητές.

Ευχαριστώ.